

Statutul juridic al Basarabiei în secolul al XIX-lea pe baza documentelor promulgate de guvernul țarist

Actele în limba română, răspândite pe teritoriul Basarabiei în perioada ocupației țariste, includ mai multe categorii de documente. Prin operativitatea publicării și tirajul edițiilor se evidențiau în anii 1812-1828 traducerea din limba rusă ale manifestelor, legilor și decretelor țarilor ruși. Un loc important îl dețineau în acele timpuri actele promulgate de guvernul imperial referitoare la statutul juridic al regiunii anexate.

Conținutul documentelor vizate permite cercetătorilor, oamenilor de știință, dar și opiniei publice să restabilească adevărul istoric referitor la soarta reală a Basarabiei după săvârșirea actului nelegitim din 16 (28) mai 1812, când autocrația țaristă, fără consimțământul populației Moldovei, a sfârtecat teritoriul Principatului, anexând partea de răsărit a acestuia la Imperiul Rus. Doar e știut că apologetii politici țariste de jaf pe parcursul a 180 de ani au falsificat completamente situația reală a statutului juridic al Basarabiei cotopte.

Documentele menționate constituie în prezent rarități bibliografice. Unele dintre ele sunt pur și simplu unicate, ceea ce îngreuiază mult studierea lor. Reeditarea acestora la București în anul 1993, în colecția „Acte în limba română tipărite în Basarabia (1812-1830)”, este cu siguranță binevenită, facilitând în mare măsură familiarizarea unor noi categorii de cercetători, profesori și studenți cu legile, manifestele, regulamentele, circularele, actele referitoare la impozitare, comerț, activități publice, școli etc., care au fost în vigoare în regiunea anexată. Astfel, prin contribuția regretatului părinte, avva Paul Mihail, și a cercetătoarei Zamfira Mihail, noi generații de români, inclusiv de români basarabeni, vor lua cunoștință de situația reală a vieții social-politice, economice și culturale a populației din teritoriile etnice românești de la răsărit de Prut în perioada ocupației țariste.

Primul act legislativ care a reglementat statutul juridic al regiunii anexate a fost regulamentul „Conducerea provizorie a Basarabiei”, elaborat în lunile mai-iulie 1812 prin dispoziția amiralului Pavel V. Ciceagov, comandantul armatei ruse staționate în Principatele Române. Către data de 23 iulie, misiunea a fost realizată de contele Ioanis Capodistrias,¹ șeful cancelariei diplomatice de pe lângă comandamentul armatei ruse de la Dunăre, unul din activiștii mișcării de eliberare națională a grecilor, care în anii 1803-1806 a exercitat funcția de secretar de stat în Republica din Insulele Ionice, iar în 1827-1829 – pe cea de președinte al Greciei. Acceptând proiectul regulamentului, amiralul Ciceagov îl prezintă țarului Alexandru I care, la rândul său, îl promulgă în ziua de 2 august 1812.²

Textul regulamentului produsese o impresie bună asupra monarhului Rusiei. Conform mărturiei nepotului lui Ciceagov, arhiepiscopul Serafim, Alexandru I. în scrisoarea din septembrie 1812 către amiral, menționa: „Organizarea dată de dumneavoastră Basarabiei este excelentă, în mod ferm nu consider necesar a o modifica cumva; sper că, grație preocupărilor dumneavoastră, acest ținut va accepta schimbarea stăpânirii și va fi fericit”.³

În conformitate cu stipulațiile regulamentului și cu cele ale amendamentului din 2 februarie 1813,⁴ organele de conducere ale Basarabiei păstrau anumite afinități cu organele Principatului Moldova.⁵ Guvernul regional era compus din două departamente, care, la rândul lor, se împărțeau în câte 3 secții (expediții). Acestea din urmă conduceau treburile judiciare, polițienești, administrative, financiare, comerciale, industriale etc. Componenta „secțiilor”, conform dispozițiilor actului legislativ menționat, trebuia să fie completată în majoritatea cazurilor cu consilieri din rândurile nobililor români și numai unele posturi erau predestinate funcționarilor ruși, trimiși de guvernul țarist. Ghidându-se după aceste norme, primul guvernator civil al Basarabiei, românul Scarlat Sturza, a numit în calitate de consilieri 8 nobili români și 3 funcționari ruși.⁶

Modalitatea conducerii ținuturilor Moldovei de Est a rămas de fapt, după odișul act din 1812, neschimbată. Ispravnicii, selectați din rândurile boierilor, ca și până la rapt, continuau să exercite funcțiile administrative, fiscale și judiciare. Ei numeau, schimbau și controlau întreaga activitate a ocolașilor, căpitanilor de mazi și căpitanilor de târg.

Paragraful 6 al regulamentului „Conducerea provizorie a Basarabiei” prevedea dreptul populației regiunii de a se ghida după legile proprii.⁷ Amendamentul din 2 februarie 1813 concretiza că procesele judiciare, inclusiv cele din domeniul dreptului penal, trebuiau să fie rezolvate în baza legilor și obiceiurilor juridice locale,⁸ adică a legislației Statului Moldova. Drept rezultat, litigiile în instanțele judiciare ale Basarabiei continuau să fie soluționate în baza Sobornicescului Hrisov al lui A. Mavrocordat din anul 1785, a Exabilblului lui Armenopol, hrisoavelor lui Grigore A. Ghica, A. Moruzi și ale altor domnitori ai Moldovei.

Guvernatorul civil al Basarabiei, în conformitate cu paragraful 13 al regulamentului din 1812, dispunea de dreptul de a elabora proiecte de legi. Prin instrucțiunea din toamna anului 1812, amiralul Ciceagov îl înlemina pe Scarlat Sturza să purceadă urgent la elaborarea unui cod de legi locale. Domeniile cele mai importante de reglementare ale acestuia trebuiau să fie următoarele: „1. Drepturile politice pentru locuitori...; 2. Legile privind obținerea supușeniei și domicilierea; 3. Drepturile civile și penale...; 4. Legile cu privire la finanțe, politica de zemstvă și executarea sentințelor”.⁹

Populația autohtonă, grație paragrafului 19 al regulamentului, și-a păstrat dreptul de a se folosi în instanțele administrative, judiciare, în școli și biserici de limba maternă, căreia autoritățile țariste, tendențios, pe parcursul secolului al XIX-lea, i-au spus „limba moldovenească”. Glotonimul „limba română”, confirmat oficial în Statul Moldova încă din secolul al XVII-lea prin Pravila lui Vasile Lupu din 1646 și aplicat frecvent de cărturarii Principatului, a fost substituit intenționat prin denumirea graiului vorbit în spațiul carpato-nistean, adică prin denumirea unei ramifi-

cații a limbii române literare. Această metodă prezintă un element important al politicii fariseice a cercurilor imperial-șovine ruse în activitatea lor multiseculară de mankurtizare a popoarelor neruse. Să ne amintim că în actele juridice ale Rusiei țariste au fost falsificate timp de secole atât etnonimele reale ale multor popoare neruse, cât și denumirile limbilor pe care le vorbeau aceste etnii. Ucrainenilor li se spunea malorosieni, udmurților – votiaci, tuviniilor – ureanhoieni, kazahilor – kirghizi, hacasilor – tătari din Minusinsk și Abakan, marienilor – ceremiși, hanților – osteaci, mansilor – voguli etc., etc. Limba ucraineană era prezentată în documente sub denumirea de limbă malorosiană, kazaha – drept kirghiză, mansiana – drept vogulă etc.¹⁰

Urmărind deznaționalizarea și rusificarea forțată a românilor basarabeni, care constituiau circa 90% din populația regiunii, autoritățile țariste au inclus în regulamentul din 1812 și în amendamentul din anul următor norme speciale ce prevedeau obligativitatea aplicării limbii ruse în instanțele administrative, judiciare, școli și biserici. Pe lângă departamentele guvernului Basarabiei, alături de cancelăriile moldovenesti, au fost create și cancelarii în care documentele și procesele verbale erau perfectate în limba rusă. La Seminarul teologic înființat la Chișinău în 1813, doar în clasele primare învățământul se efectua în limba română, în timp ce în clasele superioare procesul de învățământ era în limba rusă. În situația în care alogenii cunoșteau bine limba autohtonilor,¹¹ iar rușii sosiți recent în regiune constituiau un număr infim – mai puțin de un procent din populație –, impunerea prin forță a limbii ruse prezenta o imixtiune a „eliberatorilor” în afacerile interne ale Basarabiei, creând premisele înlăturării treptate, în viitor, a limbii române din toate sferele vieții social-politice, economice și culturale ale regiunii.

Basarabia dispunea și de alte trăsături specifice. Paragraful 18 din regulament permitea guvernatorului regiunii să stabilească relații directe cu domnitorii Moldovei și Valahiei. Până în anul 1830, teritoriul ținutului a fost delimitat de cel al Imperiului Rus printr-o barieră vamală specială și de carantină.¹² În Basarabia, ca și până la 1812, a continuat să circule leul – monedă ce era în vigoare pe teritoriul Statului Moldova.¹³

Prin conținutul și esența sa politică, regulamentul din 1812 făcea parte din categoria actelor legislative care reglementau statutul juridic al celor circa 200 de popoare neruse, anexate împreună cu teritoriile lor istorice la Rusia în secolele XV-XIX. Analiza comparativă ne permite să determinăm gradul de autoguvernare al românilor basarabeni.

Populația Țării Marii Ducat al Finlandei, pe parcursul anilor 1809-1917, a reușit să-și păstreze și să dezvolte statalitatea sa, instituțiile naționale legislative, executive, judiciare, instructiv-culturale, limba maternă, unități militare proprii, zeci de ziare și reviste în limbile finlandeză și suedeză etc. Funcțiile în stat, conform legislației ducatului, puteau fi deținute numai de autohtoni. Rușii sosiți pe teritoriul Finlandei nu aveau dreptul să activeze în organele administrative, judiciare, în unitățile militare. Lor nu li se permitea să se ocupe cu meșteșugăritul și antreprenoriatul. Teritoriul ducatului a fost delimitat în permanență de cel al imperiului printr-o barieră vamală specială și de carantină.¹⁴ Protectoratele Rusiei din Asia Centrală – emiratul Buhara și hanatul Hiva –, prin funcțiile, competența și atribuțiile organelor

de conducere a formațiunilor lor politice, pot fi caracterizate drept state cu suveranitate limitată.

Un grad de autoguvernare mai redus l-a avut populația poloneză din teritoriile cotate de țarism la sfârșitul secolului al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea. La început, regatul constituit de Alexandru I a beneficiat de o Constituție specială, promulgată în anul 1815, de organe legislative proprii, executive și judiciare, de unități ale armatei naționale. În cadrul activităților acestora, rolul predominant îl dețineau reprezentanții nobilimii poloneze. După înăbușirea răscoalei polonezilor, din anii 1830-1831, Seimul, Consiliul de stat și armata poloneză au fost dizolvate, iar autonomia politică a regatului practic a fost lichidată.¹⁵

De o anumită autonomie statală s-a bucurat la mijlocul secolului al XVIII-lea Ucraina. În baza statutelor lui Bogdan Hmelnițky, aprobate de țarul Alexei Mihailovici prin hrîsoțul din 27 martie 1654, poporul ucrainean a obținut dreptul la guvernare națională, fără imixtiunea funcționarilor țariști, dreptul la legislație și jurisdicție proprie, dreptul de a-și alege liber hatmanul (demnitarul suprem în conducerea Ucrainei) și ceilalți funcționari ai aparatului de stat, dreptul la întreținerea relațiilor diplomatice cu alte țări, dreptul la o forță armată cu un efectiv de circa 60.000 de kazaci. Ucraina se angaja să plătească tribut Rusiei și să vină în ajutor țarului în cazul unor eventuale conflicte militare cu statele străine.¹⁶

Imperiul Rus doar în primii ani după 1654 a respectat cât de cât angajamentele luate față de Ucraina. Chiar în timpul vieții țarului Alexei Mihailovici, administrația rusă începe să limiteze substanțial competența și funcțiile organelor de stat ucrainene. Începând cu anul 1662, problemele principale ale Ucrainei erau soluționate de țarism nu prin intermediul administrației hatmanilor zaporojieni, ci prin departamentul Malorusiei din Moscova.¹⁷ Ulterior, autonomia poporului ucrainean a fost și mai mult limitată, iar în secolul al XVIII-lea a fost complet lichidată. Fortificațiile zaporojiene au fost distruse, zeci de mii de kazaci ucraineni au fost deportați în Caucaz, Siberia și în alte teritorii îndepărtate ale imperiului. Pentru popularea pământurilor pustiite ale Ucrainei au fost aduși etnici ruși.

Soarta statalității altor popoare neruse anexate de țarism din Povolgia, Ural, Caucaz, Siberia, Asia Centrală și alte zone cotate de Imperiul Rus a fost similară. Promisiunile solemne ale țarilor referitoare la acordarea anumitor privilegii sau a unui oarecare grad de autonomie pentru popoarele neruse au fost respectate doar atât cât de statutul juridic respectiv a avut nevoie, în anumite scopuri politice, guvernul imperial. Din momentul în care interesul metropolei dispărea, popoarele neruse erau deposedate de majoritatea drepturilor acordate. Tot ce era național era suprimat: în teritorii se introduceau sistemul administrativ rus, legislația și jurisdicția rusă, limba rusă, școala rusă, cultura rusă. Din anumite zone ale teritoriilor etnice ale popoarelor neruse autohtonii erau izgoniți cu forța în scopul colonizării masive a acelor pământuri cu etnici ruși sau cu persoane venite din afara hotarelor imperiului. Aceasta a fost schema generală de evoluție a statutului juridic al majorității covârșitoare a popoarelor neruse anexate de țarism. Cazurile Marelui Ducat al Finlandei, emiratului Buhara și hanatului Hiva reprezintă o excepție în politica națională a țarismului, excepție determinată de raportul factorilor economici, sociali, militari, de situația geopolitică din zonele respective.

P.N. Batiuskov, F.F. Vighel, A. Nacco, I.M. Harting, N.V. Lașkov și alți autori au calificat acordarea statutului de autonomie administrativ-teritorială pentru Basarabia drept un act de manifestare a bunăvoinței și mărinimiei țarului Alexandru I.¹⁸ În realitate, acțiunile guvernului rus au fost determinate, și în cazul Moldovei de Est, de un șir de factori obiectivi, de ordin politic, economic, social, național etc. Amiralul Ciceagov, în instrucțiunea trimisă în 1812 guvernatorului Sturza, menționa necesitatea de a organiza în așa fel guvernarea Basarabiei încât, prin condițiile de viață ale populației din regiune, să fie stimulată o simpatie față de Rusia.¹⁹

Deosebit de important a fost factorul militar. În condițiile în care oștirile franceze, începând cu 12 (24) iunie 1812, înaintau tot mai mult în adâncul Rusiei, Alexandru I era cointeresat să păstreze liniștea și calmul în regiunea recent anexată și nu dorea, în nici un caz, înrăutățirea relațiilor cu populația autohtonă. Numai în asemenea situație țarul putea transfera din Basarabia majoritatea trupelor militare ruse pe frontul cu Napoleon.

Guvernul rus avea temeiuri pentru a se neliniști de situația din Basarabia și Principatele Române. În anul 1807, un grup de boieri români din Țara Moldovei s-a adresat către Napoleon I cu un memorandum în care se milita în favoarea unirii celor două principate sub o singură conducere suverană, care urma să poarte denumirea fie de Dacia, fie de Valahia Mare.²⁰ Un alt apel către Franța urmează în 1810. Dintr-o scrisoare particulară interceptată de comandamentul armatei ruse de la Dunăre, guvernul țarist a aflat că fostul ispravnic al ținutului Hotin, „spătarul Iordache Catargiu a fost trimis la Paris pentru ca să roage pe Napoleon să dea pe Ruși afară din Moldova și să-i închine țara”.²¹

Despre speranțele românilor în misiunea de eliberator a lui Napoleon pentru Principatele Dunărene vorbesc și următoarele rânduri dintr-un cântec popular răspândit în acele timpuri în spațiul carpato-danubiano-nistrean:

„Bunăparte nu-i departe

Vine să ne dea dreptate”.²²

Analizând creșterea influenței Franței în Țările Române, Pompiliu Eliade conchide: „... În Moldova reaua purtare a trupelor țariste... făcea să sporească cu fiecare zi numărul membrilor aceleiași partide, care se numea aici de preferință «partida franceză». Oamenii ca Beldiman, Catargi, Sturza au început să fie ascultați. Oamenii se declarau, mereu mai fățiș, «partizani ai Franței și ai nemuritoarei Revoluții», «republicani», «frondeuri», chiar «jacobini», se arătau admiratori ai «marelui Napoleon»”.²³

Unele cercuri politice franceze susțineau aspirațiile mișcării de eliberare națională din Principatele Române. În 1812, când Napoleon I întreprindea campania militară în Rusia, generalul Miollis, comandantul garnizoanei franceze din Roma, îl îndemna pe Gheorghe Asachi să se întoarcă în Moldova, unde, după opinia sa, armata franceză, înapoindu-se din Rusia, avea să restatornicească regatul antic al Daciei.²⁴

Țarismul rus s-a temut în permanență de răspândirea ideilor Revoluției franceze. Printr-un șir de legi și decrete, curtea de la Petersburg a tins să împiedice familiarizarea populației cu derularea evenimentelor din Franța. La 13 ianuarie 1807 a fost constituit un comitet special, însărcinat cu urmărirea și pedepsirea partizanilor politicii guvernului francez.²⁵

Pentru a contracara influența crescândă a Franței la gurile Dunării, țarismul, încă din perioada războiului ruso-turc din anii 1806-1812, prin intermediul administrației de ocupație din Principatele Române, îi persecuta nemilos pe partizanii politicii guvernului francez. În mai 1809 a fost întemnițat la închisoarea din Tiraspol supusul francez A. Corradin,²⁶ iar în toamna anului 1810, după revenirea în patrie dintr-o călătorie întreprinsă la Paris, a fost arestat și întemnițat, tot la Tiraspol, spătarul Iordache Catargiu.²⁷

Rusia nu s-a limitat doar la persecutarea unor persoane particulare, deși și aceste fapte grăitoare dezvăluie esența „jandarmului în Europa”. În anumite perioade, ea a tins să izoleze completamente Moldova și Valahia de restul lumii. Pe parcursul anilor 1806-1812, a fost interzisă oricăre legătură a Principatelor Române cu Imperiul Otoman. Din mai 1809 până în ianuarie 1810, au fost blocate relațiile acestora cu Austria. Chiar și după 21 ianuarie (3 februarie) 1810, când prin depeșa comandantului armatei ruse de la Dunăre, P.I. Bagration, s-a permis restabilirea parțială a relațiilor cu Austria, administrația de ocupație rusă a tins să țină sub un control strict legăturile Principatelor cu țările limitrofe.²⁸ Rusia a întreprins în acest scop, în 1811, un șir de tentative pentru a limita activitatea consulilor statelor europene în Principate și de a supraveghea nemijlocit întreținerea corespondenței populației Moldovei cu locuitorii Austriei.²⁹

La rândul lor, guvernele Franței, Austriei și ale altor state europene, atât prin intermediul personalului consulatelor de la Iași și București, cât și pe alte căi, au familiarizat în permanență diverse cercuri ale populației din Principate cu politica țărilor respective. În raportul din 8 octombrie 1812, consulul general al Rusiei la București, Luca Kiriko, era îngrijorat de propaganda crescândă a partizanilor politicii franceze în teritoriile din bazinul Dușării inferioare.³⁰

Totuși, încercările țarismului de a izola Moldova și Valahia de restul lumii n-au dat rezultatul scontat. Contrar așteptărilor, în anii 1806-1812 se observă o diminuare vădită a autorității Rusiei în Europa de Sud-Est. Atașatul militar al guvernului țarist la Viena, baronul von Thuyl, în raportul din 20 ianuarie 1812, comunica la Petersburg ministrului de război, feldmaresalul Barclay de Tolly, că pătura cultă a populației din Peninsula Balcanică, în detrimentul intereselor Rusiei, este atrasă tot mai mult de politica statelor vest-europene, îndeosebi de cea a Franței.³¹

În investirea Basarabiei cu statutul de autonomie administrativ-teritorială un rol important a revenit factorului național. Populația autohtonă din teritoriile etnice românești de la răsărit de Prut întâmpinase actul sfărțecării Principatului Moldova cu multă neliniste, groază și ostilitate. Textele unor cântece populare, răspândite în Basarabia în secolul al XIX-lea, redau atitudinea băștinașilor față de raptul teritorial efectuat de țarism în 1812:

„Foaie verde lemn cânesc,

Rusule, neam păgânesc,

Cine dracu te-a făcut

Stăpân dincoace de Prut?”³²

Ținând minte jafurile și fărâdelegile militarilor ruși în timpul războiului din anii 1806-1812, sute și mii de țărani părăseau satele natale și se refugiau pe malul drept al Prutului. Ei nu mai doreau să suporte contribuțiile enorme în bani, alimen-

te și furaj, rechizițiile frecvente ale mijloacelor de transport, întreținerea cantonamentelor trupelor militare de ocupație, comportamentul crud al multor demnitari ruși.

O asemenea atitudine a țăranilor români din Basarabia era firească. Documentele timpului confirmă temerile populației autohtone și evidențiază o serie întreagă de atrocități comise de armata și administrația țaristă în perioada de ocupație. Astfel, din cauza comportării inumane a autorităților rusești față de cei 2000 de lucrători mobilizați în Moldova pentru efectuarea reparațiilor la cetatea Hotin, în primăvara anului 1812 au decedat în câteva zile peste 400 de oameni.³³ Grăitor în această privință este raportul consulului Franței la București, Ledoux, referitor la atrocitățile datorate diviziei comandate de general-locotenentul Arcadi Suvorov, care, pe unde a trecut, „a răpit, prădat, dărăpănat toate satele... care se găseau pe drumul ei”. La plângerile demnitarilor băștinași, Suvorov a răspuns: „Trupele mele fac ceea ce fac; eu le-am învoit”.³⁴

Comportamentul comandantului suprem al armatei ruse de la Dunăre, feldmareșalul Kutuzov, era tot atât de cinic ca și cel al subalternilor. La rugămintea unor reprezentanți ai populației de a ordona stoparea jafurilor și a distrugerilor comise de militarii ruși, pentru a nu fi completamente ruinați, Kutuzov le-a răspuns să nu se neliștească, fiindcă „li se vor lăsa ochii spre a plânge”.³⁵

„Eliberatorii” au comis asemenea fărâdelegi, încât și unii comandanți ai armatei ruse nu le-au putut trece cu vederea. Generalul Langeron relatează în jurnalul de campanie fapta colegului său, generalul Zass, din ordinul căruia dragunii au prădat recoltele populației din localitățile situate în zona orașelor Chilia și Ismail. Raportând superiorilor că ar fi cumpărat, chipurile, bunurile respective, Zass, împreună cu comandanții de regimente, și-a însușit mari sume de bani din caznaua imperială. Ulterior, o parte din cerealele și vitele furate au fost transportate pe apă, în corăbii, de la Chilia la Odesa, unde au fost vândute, obținându-se iarăși sume suplimentare de bani.³⁶

Descriind starea în care ajunsese Moldova și Valahia în urma ocupației rusești, trimisul francez M. Mériage menționa în raportul din 14 iulie 1811 că aceste țări au fost astfel devorate de armata țaristă, încât, începând cu anul 1809, ele reprezentau imaginea unui pustiu.³⁷ General-maiorul A.N. Petrov, membru al ștabului general al armatei ruse, constata, de asemenea, faptul că trupele imperiale au pustii atât Principatele Române, cât și localitățile bulgarilor de la sud de Dunăre.³⁸

Comportamentul armatei ruse în Țările Române a fost criticat și de guvernul de la Petersburg. În scrisoarea către S.P. Voronțov, amiralul Ciceagov menționa că Alexandru I, fiind informat în primăvara anului 1812 despre atrocitățile militarilor ruși în Principatele Dunărene, a dezaprobat atitudinea comandamentului militar față de populația autohtonă. „Abuzurile comise de armatele noastre au exasperat locuitorii”,³⁹ conchidea țarul Rusiei.

N-au dorit să trăiască sub administrația rusească nici cei mai mulți dintre boierii locului. Pompiliu Eliade menționează că, deja din perioada războiului rusoturc din anii 1806-1812, „o surdă nemulțumire a pus stăpânire pe sufletele majorității boierilor când s-au văzut confrunțați, în adevărata lor lumină, cu stăpânii lor de mâine”.⁴⁰ După semnarea tratatului din 1812, în Basarabia au consimțit să locu-

iască numai acei boieri ce nu dispuneau de moșii și de alte proprietăți în teritoriile rămase sub jurisdicția Statului Moldova. Conform calculelor cercetătorului Constantin Theodorescu, din cei 477 de nobili înregistrați în lista boierilor Principatului din 1810, au acceptat până la 1817 supușenia țarului Alexandru I doar 45 de persoane, care făceau parte din rândul boierilor de clasa a doua și a treia.⁴¹ A.N. Krupensky menționa de asemenea că, după semnarea păcii de la București, pe parcursul a 18 luni, numai un număr mic de boieri – 47 de familii includea lista publicată⁴² – au acceptat supușenia rusă.

Se cere remarcat faptul că nici demnitarii, din Moldova care aveau moșii în Basarabia și care s-au bucurat de anumite favoruri din partea administrației de ocupație în anii războiului din 1806-1812 n-au dorit să se stabilească în regiunea anexată. Drept exemplu, menționăm pe membrii Divanului: logofătul Constantin Balș, care stăpânea în Basarabia 3 moșii, logofătul Constantin Ghica – 10 moșii, vistiernicul Iordache Roset Roznovanu – 7 moșii, hatmanul Sandu Sturza – 6 moșii. Pe moșiile basarabene ale boierilor ce n-au acceptat către 1817 supușenia rusească se aflau în ansamblu 3 târguri, 131 de sate și 17 cătune. În alte 31 de localități aceștia stăpâneau părți de moșii.⁴³

Și o asemenea poziție era firească. Nu numai țărănimia, ci și nobilimea română a fost înjosită moral și deposedată de diverse bunuri. Cum ar fi acceptat supușenia rusă vistiernicul (ministrul de finanțe al Moldovei din acele timpuri) Iordache Roset Roznovanu după cazul umilitor din 1811, când a fost târât de barbă prin sala Divanului de către un demnitar rus ce deținea funcția de secretar pe lângă senatorul V. Krasno-Miloșevici?⁴⁴ Nu erau dispuși să locuiască în Basarabia nici boierii „neastâmpărați”, pe care aceiași Krasno-Miloșevici tindea să-i pedepsească printr-o „execuție militară”.⁴⁵

Cauza principală a neacceptării supușeniei țarului rus consta în dorința nobilimii române din Moldova de a locui și de a activa în cadrul Principatului, care reprezenta un stat național distinct, cu organele sale supreme legislative, executive, judiciare, cu legislație proprie și alte atribute ale suveranității statale. Pe dânsii nu-i încânta perspectiva de a trăi sub un regim de guvernare străin, sub o legislație străină, de a fi privați de dreptul de a întrebuința limba maternă în instanțele administrative și judiciare, în școli și biserici, cum se practica în acel moment în majoritatea teritoriilor popoarelor neruse anexate de țarism. Ei nu doreau să suporte și în viitor atrocitățile, abuzurile și umilintele la care au fost supuși pe parcursul războaielor ruso-turce.

Guvernul țarist a înțeles că exercitarea guvernării în regiunea anexată necesită, cel puțin în prima etapă, o altă modalitate de conducere. Prin manifestul din 5 august 1812, Alexandru I a reconfirmat stipulațiile regulamentului „Organizarea conducerii provizorii a Basarabiei”, promițând că populației autohtone îi vor fi lăuate „pentru totdeauna întrebuințarea legilor, obiceiurilor și privilegiilor locale în vigoare, precum și respectarea de-a pururi a limbii moldoveneste în instanțele judecătorești”.⁴⁶

Înfrângerea lui Napoleon în Rusia a schimbat însă raportul de forțe din Europa. În noua situație geopolitică, demnitarii guvernului țarist, începând cu anul 1813, întreprind un șir de acțiuni pentru a lichida autonomia Basarabiei. Guver-

natorul Harting, care îl înlocuise pe Scarlat Sturza, împreună cu alți funcționari ruși ce ocupaseră posturi în administrația regiunii, a început să se adreseze la Petersburg cu plângeri că în organele de conducere ale Basarabiei ponderea lor numerică era mai mică decât cea a reprezentanților nobilimii române. Ignoranți din fire, ei nu se puteau împăca cu obligația de a se conduce după legislația Moldovei, prevăzută de paragraful 6 al regulamentului din 1812. Nici pe departe nu erau de acord cu dispoziția paragrafului 19 din actul normativ citat mai sus, care dispunea ca, în organele de stat, administrative și judiciare, în cancelariile acestora, alături de limba rusă, să fie liber folosită și limba română. Lamentarea lor consta în faptul că tot consilierii autohtoni, având cancelarie moldovenească, răpesc (...) consilierilor ruși posibilitatea de a participa cât de puțin la instrucția cauzelor în limba moldovenească nu numai în afacerile civile și penale, dar și în cele executive".⁴⁷ Acuzele aduse funcționarilor locali nu aveau nici un temei: nimeni nu le interzicea funcționarilor ruși să învețe limba poporului a cărui soartă tindeau cu orice preț s-o diriguiască.

Tinzând să faciliteze procesele de naționalizării și rusificării populației autohtone, funcționarii ruși, în frunte cu Harting, militau deschis pentru lichidarea ultimelor instituții naționale de stat, pentru interzicerea întrebuințării limbii române, a legilor și obiceiurilor populației băștinaște în organele administrative și judiciare ale regiunii. Ei doreau ca Basarabia să fie transformată cât mai repede într-o gubernie de tip rusec, cu sistemele respective ale organelor de stat, administrative, judiciare, fiscale, specifice Imperiului Rus.

Consilierul de stat Baikov elaborează în acest scop, în 1813, un memorandum, în paginile căruia descrie în culorile cele mai sumbre activitatea organelor de stat și juridice ale Moldovei. El neglijează existența legilor scrise la populația autohtonă, afirmând că toată justiția în Basarabia și în Principat s-ar fi efectuat doar în baza obiceiurilor nescrise. Funcționarii organelor administrative și judiciare selecțate din rândurile băștinașilor sunt caracterizați ca persoane coruptibile și inapte pentru a exercita funcții de conducere. Considerând autonomia regiunii drept cauza principală a corupției, dezordinii și abuzurilor, Baikov propunea introducerea în Basarabia a sistemului de guvernare specific guberniilor centrale ale imperiului, a legislației ruse, completarea aparatului de stat cu funcționari ruși, reducerea sferei de aplicare a limbii române și extinderea la maximum a întrebuințării limbii ruse. Ca model pentru realizarea procesului de lichidare a autonomiei, autorul memorandumului indică experiența acumulată în Taurida (Crimeea).⁴⁸

Baikov a înmănat memorandumul ministrului de interne al Rusiei, cneazul Alexei Kurakin. La 30 noiembrie 1813, Kurakin transmite memorandumul lui Veazmitinov, ministrul poliției din imperiu și deținătorul funcției de șef suprem al Basarabiei. Cel din urmă, la 8 ianuarie 1814, prezintă memorandumul spre analiză membrilor comitetului de miniștri al Rusiei și trimite o copie a documentului guvernatorului Harting, cerând de la acesta să-și expună concluziile.⁴⁹

Harting avea viziuni similare cu cele ale lui Baikov. Din primele zile ale nimirii în funcția de guvernator al Basarabiei, el depune toate eforturile pentru a lichida autonomia regiunii. La 10 decembrie 1813, prezintă lui Bolotnikov, ministrul justiției din Rusia, memorandumul său, care, în linii generale, conținea aceleași tra-

tări denigratorii, tendențioase despre sistemul de stat și legislația Moldovei. Guvernatorul de asemenea milita pentru introducerea cât mai urgentă în regiune a sistemului de guvernare rus, a legislației ruse, a limbii ruse. Ca model pentru administrarea Basarabiei, Harting, la fel ca și Baikov, propunea sistemul de guvernare al Tauridei.⁵⁰

Întrebarea „de ce?” în cazul de față ar fi firească și binevenită. De ce oare demnitarii țariști doreau atât de mult să introducă în Basarabia modelul de guvernare al Tauridei? Răspunsul îl aflăm analizând evenimentele din Crimeea de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În anul 1774, Hanatul Crimeii, la cererea Rusiei, este proclamat stat independent. La 1783 este anexat de imperiul țarist, care, într-o perioadă scurtă, lichidează instituțiile de stat și de drept ale tătarilor și introduce sistemul de guvernare rus, legislația rusă, limba rusă fiind obligatorie. Pământurile fertile ale tătarilor sunt confiscate și distribuite moșierilor și demnitarilor ruși. În scopul asigurării noilor stăpâni cu brațe ieftine de muncă, țarismul introduce în regiune sistemul rus de aservire a țăranimii, ceea ce duce la transformarea foștilor oameni liberi ai peninsulei în iobagi, adică în proprietate a moșierilor ruși. Neputând suporta condițiile impuse, tătarii sunt nevoiți să-și părăsească baștina. Numai în anii 1784-1796 au emigrat din Crimeea peste 300.000 de tătari. Scopul odată atins, țarismul populează localitățile părăsite cu etnici ruși și coloniști străini.⁵¹

Nobilimea română din Basarabia, în mai multe petiții adresate persoanelor oficiale de stat, a combătut acuzațiile aduse limbii și culturii populației autohtone din regiune. Argumentând existența obiceiurilor juridice și a legilor scrise în Principatul Moldova, un grup de boieri, într-o scrisoare din anul 1814 către mitropolitul Gavriil Bănulescu Bodoni scria: „Se împlinește al patrulea secol din momentul când Moldova se conduce prin legile și pravilele sale și se poate oare crede că ea n-a avut și nici în prezent nu dispune de acestea? Oare nu există toate obiceiurile vechi moldovenesti și pravilele obligatorii? Nu există oare pravile tipărite ale lui Vasile Voievod? Nu există oare legiunile domnitorilor, hrisoavele și distele editate în diferite timpuri? Nu se preacăută oare litigiile în baza legilor lui Iustinian și ale altor împărați greci? Poate oare să ne fie adusă o hulă mai mare în situațiunea în care ne aflăm în prezent?”⁵²

La 5 iulie 1814, într-o petiție adresată lui Alexandru I. 54 de nobili români din Basarabia, cu mare responsabilitate și destoinicie, apărut dreptul legitim și firesc al populației autohtone la întrebuintarea limbii materne în toate instanțele de stat, administrative și judiciare ale regiunii, comunicând țarului rus că, pe parcurs de secole, toate pricinile locuitorilor se examinau în „limba moldovenească”⁵³ a pământului” și că „toate arhivele Moldaviei nu sunt într-o altă limbă decât în dreapta limbă moldovenească”. Petiționarii accentuau: „Toate documenturile pentru moșii [și] pentru feliuri de giudecăți și învoiele [sunt] alcătuite numai în limba moldovenească. Tot norodul acestei oblasti [nu] are înțelegere altei limbi decât a Patriei sale. Așa dar fiind, dacă [pri]cinile se vor căuta într-altă limbă, [m]ulți dintre noi putem pierde dreptu[r]ile noastre, neputând bine a le descoperi în limba necunoscută nouă. Mulți [pot] cade și în feliuri de învinovățiri, iscăbind documenturi pe care nu le înțelegem, și multe din documenturile ce avem vor lua prefacere în puterea cuvintelor, când se vor tălmăci într-altă limbă.”⁵⁴

La cererile de protest ale boierilor basarabeni, Alexandru I s-a distanțat la început de pozițiile funcționarilor sovini. În rescriptul de la 1 aprilie 1816, țarul îi comunică mitropolitului G. Bănulescu-Bodoni următoarele: „Scoposul meu stă întru aceasta, ca să-i dăruiesc ei (Basarabiei) o politicească ocârmuire, potrivită cu năra-vurile, obiceiurile și legiurile ei”.⁵⁵

Alexandru I a aprobat la 29 aprilie 1818 noul act normativ „Așezământul obraz-zovaniei oblastei Bassarabiei” (Așezământul constituirii regiunii Basarabia). Ca organ administrativ suprem și judiciar a fost desemnat „Verhovnâi Sfat al oblastii” (Consiliul suprem al regiunii). Consiliul era format din guvernatorul civil, viceguvernatorul, președinții judecătoriilor civile și penale, șase deputați aleși de nobilimea Basarabiei. Ședințele aveau loc în limbile rusă și română. Judecătoria penală examina dosarele și procesele în limba rusă, dar și în română, în baza legilor Imperiului Rus. Anchetarea persoanelor de origine română se efectua în limba română, iar procesele verbale se completau în ambele limbi: română și rusă. Sentințele pentru inculpații autohtoni erau pronunțate de asemenea în limba română. Judecătoria civilă, la examinarea litigiilor referitoare la proprietatea de stat, se baza pe legile imperiale, iar în problemele proprietății persoanelor particulare – pe legile Principatului. Audierea înpricinaților și completarea proceselor verbale se efectuau în limba română. În caz de necesitate, documentele se traduceau în limba rusă.⁵⁶

Dispozițiile acestui act normativ au reglementat în mare măsură statutul juridic al Basarabiei în perioada anilor 1818-1828. Profesorul A.V. Surilov și alți cercetători au considerat că aprobarea „Așezământului...” din 1818 a însemnat începutul introducerii statutului de autonomie pentru regiunea Basarabia.⁵⁷ În realitate, prin legiferarea aplicării legilor imperiale rusești în domeniul dreptului penal, administrativ, financiar, unele probleme din cel civil etc., „Așezământul...” din 1818 a condus la limitarea radicală a autonomiei regiunii.

Guvernul țarist a abrogat „Așezământul...” din 1818 peste 10 ani, în 1828, promulgând la 29 februarie noul regulament „Așezământul pentru ocârmuirea oblastei Basarabia”. Acest act legislativ a extins la maximum, prin art. 54, acțiunea directă a legislației imperiale care reglementa statutul și componența organelor administrative și judecătorești ale guberniilor centrale ale Rusiei țariste asupra teritoriilor românești de la răsărit de Prut. Art. 62 al noului regulament oficial a interzis folosirea limbii vorbite de populația autohtonă în instanțele de stat ale regiunii. „Toate pricinile în locurile prisudstfiilor din oblastia Bessarabiei să lucrează pe limba rossienească...”⁵⁸

„Așezământul...” din 1828 a limitat și mai mult aplicarea legilor Moldovei în Basarabia. Concomitent, autohtonii au fost, practic, eliminați de la participarea la organele de conducere ale regiunii. Drept rezultat, românii basarabeni li s-au impus un regim de guvernare străin, o limbă străină, o cultură străină, o legislație străină. Astfel, Basarabia, începând cu anul 1828, a fost transformată într-o colonie tipică a Rusiei țariste.

Note

1. *Zapiski Bessarabskogo statisticeskogo komiteta* (În continuare – *Zapiski*), tom. 3, Chișinău, 1868, p. 118; L.A. Casso, *Rossia na Dunaie i obrazovanie Bessarabskoi oblasti*, Moskova, 1913, p. 198.
2. L. Casso, *op. cit.*, p. 198.
3. Laskov N.V., *Prazdnovanie stoletneago iubileia prisoiedinenia Bessarabii k Rossii*, Chișinău, 1914, p. 80, 91.
4. *Zapiski...*, t.3, p. 113-116.
5. N.(acco) A.(lexis), *Ocerk grajdanskogo ustroistva Bessarabskoi oblasti s 1812-1828 g.* în „*Zapiski imperatorskogo Odesskago obščestva istorii i drevnostei*”, tom XXII, Odessa, 1900, p. 114-115; N.V. Laskov, *op. cit.*, p. 40.
6. *Zapiski...*, t. 3, p. 114-116, 124-131.
7. Arhiva Națională a Republicii Moldova (A.N.R.M.), f. 1, reg. 1, d. 3995, f. 11-12.
8. *Zapiski...*, t. 3, p. 114.
9. *Idem*, p. 110, 112.
10. D. Grama, *Denumirea limbii locuitorilor din Moldova în lumina documentelor istorice și a legițărilor general-umane*, în „*Revista de lingvistică și știință literară*”, 1995, nr. 5, p. 79-87.
11. Kunițky P., *Kratkoie statisticeskoie opisanie Zadnestrovscoi oblasti, prisoedinennoi k Rossii po mirnomu tractatu, zakliucionnomu v Buhareste 1812 goda*, Sph., 1813, p. 15-16.
12. *Istoria narodnogo hoziaistva Moldavscoi S.S.R. (1812-1917 gg.)*, Chișinău, 1977, p. 87.
13. N.(acco) A.(lexis), *op. cit.*, p. 212-217.
14. V.V. Pohlebkin, *S.S.S.R. – Finliandia. 260 let otnoşenii (1713-1973)*, Moskova, 1975, p. 31-42; *Istoria gosudarstva i prava S.S.S.R.* (în continuare – I.G.P.), partea I, Moskova, 1972, p. 375-376.
15. I.G.P. Moskova, 1967, p. 514; N.P. Eroşkin, *Istoria gosudarstvennâh ucirejdenii dorevolucionnoi Rossii*, Moskova, 1983, p. 190-191.
16. N.P. Eroşkin, *op. cit.*, p. 69-70; *Polnoie sobranie zakonov Rossiskoi imperii s 1649 goda* (în continuare – P.S.Z.R.I.), vol. I, Sph., 1830, p. 326; N. Kostomarov, *Bogdan Hmełnițky*, Moskova, 1944, p. 635-638, 642-653; *Istoriia Ukrainskoj S.S.R. Kratkij ocerk*, Kiev, 1982, p. 100-101.
17. *Istoria Ukrainskoj S.S.R. Kratkii ocerk*, p. 107; I.G.P. Moskova, 1967, p. 358-371; I.G.P. Partea I, Moskova, 1972, p. 271-281.
18. P.N. Batiuskov, *Bessarabia – istoriceskoie opisanie*, Sph. 1892, p. 150; F.F. Vighel, *Zameciania na nâneşnee sostoianie Bessarabii*, Moskova, 1982, p. 5-6; N. Laskov, *op. cit.*, p. 39; N.(acco) A.(lexis), *op. cit.*, p. 123, 175-176.
19. *Zapiski...*, tom 3, p. 111.
20. *Documente ale Unirii (1600-1918)*, Bucureşti, 1984, p. 144.
21. R. Rosetti, *Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească de la 1806-1812*, vol. III, Bucureşti, 1909, p. 105.
22. E. Vârtosu, *Napoleon Bonaparte și proiectul unei „republici aristo-democraticești” în Moldova la 1802*, Bucureşti, 1947, p. 6.
23. Pompiliu Eliade, *Influenta franceză asupra spiritului public în România. Originele*, Bucuresti, 1982, p. 205.
24. T. Codrescu, *Uricarul*, vol. XVI, Iași, 1881, p. 163.

25. P.S.Z.R.I. vol. XIX, p. 983.
26. A.N.R.M. F. 1, reg. 1, d. 446, f. 1.
27. A.N.R.M., f. 1, reg. 1, d. 1901, f. 16-20.
28. *Bagratiun v Dumaiskih knjazestvah*. (Culegere de documente), Chișinău, 1949, p. 72-74.
29. *Kutuzov v Dumaiskih knjazestvah*. (Culegeri de documente), Chișinău, 1948, p. 45-51.
30. A.N.R.M., f. 2, reg. 1, d. 50, f. 1.
31. L.A. Casso, *op. cit.*, p. 128.
32. I. Buzduğan, *Cântece din Basarabia. Cartea a II-a* [f. 1, f.a.], p. 6.
33. Hurmuzachi E., *Documente privitoare la istoria românilor*, supl. I, vol. II, București, 1885, p. 687.
34. A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. IX, București, [f.a.], p. 290; E. Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XVI, p. 908.
35. A.D. Xenopol, *Epoca fanarioților. 1711-1821*, Iași, 1892, p. 405.
36. E. Hurmuzachi, *Documente...*, supl. I, vol. III, București, 1889, p. 120-121.
37. E. Hurmuzachi, *Documente...*, supl. I, vol. II, București, 1885, p. 589.
38. A.N. Petrov, *Voina Rossii s Turciei (1806-1812 gg.)*, vol. III, Sph., 1887, p. 426-427.
39. *Arhiv kneazja Vorontova*, Cartea 19, Moskova, 1881, p. 208.
40. Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 205.
41. Constantin Theodorescu, *Moldova și Basarabia. 1807-1817. Boierii, treptele boieresti și slujbele îndeplinite*, în „Viața Basarabiei”, 1933, nr. 10, p. 27, 33-35.
42. A.N. Krupenski, *Kratkii ocerk o Bessarabskom dvoreanstve 1812-1912*, Sph., 1912, p. 7.
43. I.N. Halippa, *Rospisi zemlevladienia i soslovnogo stroja naselenia Bessarabii podannym perepisi 1817 goda*, în *Trudy Bessarabskoj gubernskoj ucionoj arhivnoj komissii*, vol. III, Chișinău, 1907, p. 8-230.
44. R. Rosetti, *op. cit.*, p. 35.
45. *Idem*, p. 36.
46. P. Mihail, Zamfira Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia. I. (1812-1830)*, București, 1993, p. XXVII.
47. Citat după A. Boldur, *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828*, Chișinău, 1929, p. 9.
48. Textul memorandumului este publicat de Alexis Nacco în lucrarea citată mai sus: N.(acco) A.(lexis), *op. cit.*, p. 119-122.
49. N.(acco) A.(lexis), *op. cit.*, p. 118, 122.
50. *Idem*, p. 122-126.
51. *Bolsaia Sovetskaja Enciklopedia*, ed. I, vol. 35, Moskova, 1937, p. 307-309.
52. Citat după: V. Ovcinicova-Pelin, *În speranța unei drepte legiuiri*, în „Moldova”, Chișinău, 1989, nr. 11, p. 24.
53. Administrația colonială rusă în perioada de ocupație a Basarabiei s-a străduit ca în documente să fie utilizați doar termenii „moldoveni” și „limbă moldovenească”. Pentru a facilita rezolvarea unor probleme, reprezentanții populației autohtone se conformau cerințelor țarismului. În realitate, mulți cărturari din Basarabia erau conștienți de faptul că limba lor maternă purta glotonimul de „limbă română”. Mitropolitul G. Bănulescu Bodoni, în cuvântul introductiv la *Liturghierul* publicat la Chi-

șinău în 1815. a utilizat de 9 ori glotonimul „limbă română” și nici o dată sintagma „limbă moldovenească”.

54. *Scrisoarea boierilor moldoveni către țar (1814)*, în „Moldova”, 1989, nr. 11, p. 25.

55. Paul Mihail, Zamfira Mihail, *op. cit.*, p. 195.

56. *Idem.* p. 27-112.

57. I.G.P., Partea I, Moskova. 1972, p. 306.

58. Paul Mihail, Zamfira Mihail, *op. cit.*, p. 121-144.

.